

**ҚР БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚР МӘДЕНИЕТ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚСТАН ӘЛЕУМЕТТАНУШЫЛАРЫ ҚАУЫМДАСТЫҒЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РК
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РК
АССОЦИАЦИЯ СОЦИОЛОГОВ КАЗАХСТАНА**

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE RK
MINISTRY OF CULTURE OF THE RK
ASSOCIATION OF SOCIOLOGISTS OF KAZAKHSTAN**

**Қазакстан әлеуметтанушыларының
V Конгресс материалдары жинағы
«ҚАЗАҚСТАН-2050» СТРАТЕГИЯСЫ:
ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫ**

**Сборник материалов V Конгресса
социологов Казахстана
«СТРАТЕГИЯ «КАЗАХСТАН-2050»:
СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА**

**Collection of materials of the V Congress
of Sociologists of Kazakhstan
STRATEGY «KAZAKHSTAN-2050»:
A SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY**

Алматы 2014

УДК 316.3 (063)

ББК 605

С 83

Главный редактор:

Президент Ассоциации социологов Казахстана,
доктор социологических наук, профессор
М.М. Тажин

Редакционная коллегия:

член-корреспондент НАН РК, доктор социологических наук,
профессор **З.К. Шаукенова** (отв. редактор),
доктор социологических наук, профессор **С.Т. Сейдуманов**,
доктор социологических наук, профессор **Г.С. Абдирайымова**,
доктор социологических наук, профессор **Ш.Е. Джаманбалаева**,
доктор социологических наук, профессор **Г.О. Абдикерова**,
доктор социологических наук, профессор **Н.У. Шеденова**,
кандидат социологических наук **С.А. Амитов**,
кандидат социологических наук **Ю.В. Кучишская**,
докторант PhD **Н.Ж. Биекенова**,
докторант PhD **А.А. Кокушева**,

С 83 Стратегия «Казахстан-2050»: социальное развитие общества»: материалы V Конгресса социологов Казахстана. – Алматы, 2014. – 492 с.

ISBN 978-601-304-007-3

Материалы V Конгресса социологов Казахстана включают статьи казахстанских ученых, посвященные исследованию вопросов развития современного казахстанского общества в контексте Стратегии «Казахстан-2050».

Сборник адресуется органам государственного управления, а также научным сотрудникам, преподавателям, магистрантам и докторантам PhD, специализирующимся в области социологии и социально-гуманитарных наук.

УДК 316.3 (063)

ББК 605

ISBN 978-601-304-007-3

- © Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2014
- © Ассоциация социологов Казахстана, 2014
- © Тажин М.М., 2014

СОДЕРЖАНИЕ

Абдрашева Б.Ж., Тамабаева М.К. Инклюзивті білім берудің маңыздылығы.....	8
Әбдірайымова Г.С., Кенжәкімова Г.А. Қазақстан жастарының өмірлік стратегиясы мен бағдары (әлеуметтанулық зерттеудің нәтижесі бойынша).....	15
Бюлегенова Б.Б. Білім жүйесіндегі патриоттық тәрбиенің маңызы.....	25
Габдуллина К.Г. Қоғамның жаңа сатыға көтерілуіндегі әлеуметтік танымның алатын орны.....	32
Лиябаева Н.И. Кедейшілік әлеуметтік феномен ретінде.....	43
Мамытқанов Д.К. Қазақстанда қарт адамдарды мемлекеттік әлеуметтік қолдаудың негізгі бағыттары.....	48
Нурушева А.М. Астананың бүгінгі әлеуметтік-кеңістіктік ұйымы: «ескі қала шеті» және «жаңа қала маңы» аудандары.....	59
Сағындықова Б.Е. Қазақстандық жастарды қазіргі заманғы жағдайларда патриоттық тәрбиелеудің өзекті мәселелері.....	67
Сарыбаева И.С., Чинаилова А.М. Кәсіби-техникалық білім беру орындары оқытушыларының әлеуметтік көңіл-күйі және оған ықпал етуші факторлар.....	74
Тағаева С.Б. Қазақстандағы жоғары білім саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттары.....	82
Тәуекелова Т. Б. Топ-менеджерлер әлеуметтік-кәсіби топ ретінде.....	90
Тұрлыбеков Б.Д., Әшірбек Қ.С. Қазақстандағы жоғары білім беру және ғылым жүйесіндегі процестердің кейбір аспектілері.....	98
Абдикерова Г.О., Омарова А.Т. Социологический анализ социального самочувствия населения.....	105

КӘСІБИ-ТЕХНИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫ ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК КӨҢІЛ-КҮЙІ ЖӘНЕ ОҒАН ЫҚПАЛ ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

И.С. Сарыбаева,

*әлеуметтану ғылымдарының кандидаты,
әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының
аға оқытушысы, Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті*

А.М. Чинаилова,

*әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының
оқытушысы, Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті*

«Әлеуметтік көңіл-күй» түсінігі жан-жақты түсіндіруді қажет ететін ұғым болып табылады. Бізге бұл ұғым көп жағдайда медицина және психология тұрғысынан түсінікті. Нақтырақ айтатын болсақ, адамның ішкі жан дүниесінің кешенді жақсы сезінуі, яғни, белгілі бір мүшелер жүйесі мен қызметтеріне қатысты өзін-өзі сезінуі немесе бір нәрсені уайымдауы сияқты құбылыстар адамның көңіл-күйін білдіреді.

Әлеуметтанулық тұрғыда «Әлеуметтік көңіл-күй» дегеніміз ол адамның денсаулық жағдайымен (соңғы уақытта әртүрлі әлеуметтік факторларға байланысты болып отыр, олар тұтыну деңгейі, денсаулық сақтаудың дамуы және медициналық қызмет көрсетудің қазіргі жағдайы және т. б.), материалдық жағдайы, әлеуметтік статусы, кәсіби іс-әрекеті, құқықтық қорғалуы, отбасылық жағдайы, жұмыстағы өзара қарым-қатынас және қоғамдағы ұлтаралық, экологиялық, әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайлармен қанағаттануы болып табылады.

Оқытушының «әлеуметтік көңіл-күйіне» ең алдымен өзара қарым-қатынас әсер етеді. Себебі, олардың біріккен қызметі барысында адамдар арасындағы бір-біріне деген келісімді әсерінің арқасында ғана қалыпқа келтірілген «әлеуметтік көңіл-күйге» ие бола алады. Оқытушы өзінің күнделікті іс-әрекеті күрделі қарым-қатынас жүйесінде болады, ол тек қана еңбек

«СТРАТЕГИЯ «КАЗАХСТАН-2050»: СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА

ұжымы мүшелерімен ғана емес, сонымен бірге оқушылармен де тікелей қатынасқа түсуіне тура келеді. Өзінің кәсібіне, атқарып жүрген қызметіне деген сүйіспеншілік ешқандай күрделі материалдық қиындықтарға қарамастан адамдарды біріктіреді. Алайда, сүйіспеншілік қасиеті әр уақытта еңбек ұжымы мен басшылардың қарым-қатынасымен сәйкес келе бермейді.

Қазіргі уақытта «әлеуметтік көңіл-күй» және «өмір сапасы» деген түсініктерге нақты анықтама жоқ десек те болады. Ол түсініктер әр әдебиетте әртүрлі, субъективті және объективті сипаттамаға ие болып отыр.

Бірақ, біздің түсінігімізше «өмір сапасы» – бұл объективті көрсеткіштеріне байланысты өмір жағдайының кешенді сипаттамасы, яғни «әлеуметтік көңіл-күй» – көп жағдайда индивидтің өзінің көңіл-күйінен көрінеді. «Әлеуметтік көңіл-күй» терминін анықтау үшін маңызды болып табылатыны, ол нақты қолданыстағы қоғамдық сана мен мінез-құлық, ол арқылы индивидтің эмоционалдық-жайлылық бағасы, әлеуметтік қажеттіліктермен қанағаттану деңгейі, сонымен қатар өз жағдайын басқа индивидтермен, әлеуметтік топтармен салыстыра отырып анықтайды.

Жеке индивидтің, әлеуметтік топтың, яғни қоғамның эмоционалдық-жайлылығын қамтамасыз ететін (ыңғайлы өмір жағдайы, жұмыс және демалыс, қауіпсіздік және болашаққа сенімділік және т. б.) «әлеуметтік көңіл-күйдің» белгілі бір «стандартты» нормасы бар екені түсінікті және де бұл кез келген жергілікті қауымдастыққа (аймақтық, кәсіби және т. б.) өз стандарты болып табылады.

Теорияға сүйенетін болсақ, бір жағынан қалыпты «Әлеуметтік көңіл-күйді» индивид өзі қамтамасыз етеді, екінші жағынан, өз аймағындағы экономикалық, саяси, әлеуметтік процестер параметрлерін анықтайтын аймақтық билік қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта оқытушылар тобы негізінен тек қана моральдық-адамгершілік ресурстары есебінен ғана бір қалыпты ұстанып тұр десек те болады. Бұл ресурстың да шегі болуы тиіс, сондықтан да біз әлеуметтік зерттеуді қажет ететін өзекті мәселелердің бірі кәсіби орта білім беру орындарының оқытушылардың әлеуметтік көңіл-күйі, яғни жұмыс салаларындағы іс-

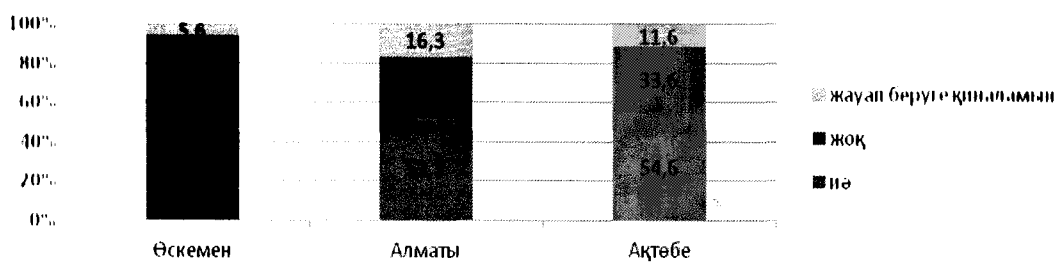
«ҚАЗАҚСТАН-2050» СТРАТЕГИЯСЫ: ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫ

әрекетімен, оқу процесімен және өз еңбектерінің нәтижесімен қанықтануын қарастыруымыз қажет.

Қоғамдағы орын алып отырған дағдарыс және басқа адамдардың күнделікті өмір сүру бейнесін өзгертетін жағдай, әлеуметтік көңіл-күйге әсер етеді. Осылайшы күнделікті іс-әрекетті бұрынғысымен салыстырғанда айрықша етін көрсетеді. Осы айрықша бейне қоғамдағы экономикалық, саяси және әлеуметтік ақиқатты түсінуге көмектеседі. Кәсіби-техникалық білім беру орнындары оқытушыларының «әлеуметтік көңіл-күйін» және оған ықпал ету факторларын анықтау мақсатында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу нәтижесіне тоқталып отсек.

«Өзі мамандығыңыздың біздің қоғамдағы әлеуметтік статусының көтерілетініне сенімдісіз бе?» деген сұраққа Өскемен қиаласы бойынша респонденттердің 52,6% «Иә», 41,6% «Жоқ», 5,6% «Жауап беруге қиналамын» деп жауап бергендігін көрін отырмыз. Ал, Алматы қаласы бойынша 52,3% «Иә», 31,3% «Жоқ», 16,3% «Жауап беруге қиналамын» деп жауап берген. Ақтөбе қаласының көрсеткіштері мынандай, 54,6% «Иә», 33,6% «Жоқ», 11,6% «Жауап беруге қиналамын» деп жауап берген. Яғни, бұл пайыздық көрсеткіштерден қай қаланың болмасын оқытушыларының болашаққа деген сенімділігі жоғары екендігін көрсетеді. Осы мамандардың өздеріне деген, болашаққа деген сенімділігі еліміздің болашағының тұрақтылығына кепілдік ете алады десек те болады. Себебі, өз-өзіне, болашағына сенімді маман ғана бәсекеге қабілетті, білікті, білімді де сапалы маман дәйындай алады.

1 сурет. Өзі мамандығыңыздың біздің қоғамдағы әлеуметтік статусының көтерілетініне сенімдісіз бе (%)

«СТРАТЕГИЯ «КАЗАХСТАН-2050»: СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА

Корін отырғанымыздай, адам өзінің іс-әрекетінің желісін анықтауда, ең алдымен жеке құндылықты бағдарына сүйенеді, себебі бір құндылық басқа бір құндылықтан жоғары тұрады да оны басқаларынан артық көреді. Сондықтан да осы құндылық алдағы мақсатқа жету құралын және іс-әрекеттерін таңдауына әсер етеді.

Құндылық әлеуметтік мінез-құлықты реттеуші ретінде адамның белгілі бір іс-әрекетін анықтайды және оны белгілі бір іс-әрекетті жасауға ынталандырып, итермелейді. Ал бұл дегеніміз, құндылықты саналы түрде сезіміп, тану деген сөз.

Кәсіби білім беру орындарының құндылықты бағдарларын зерттей келе, олардың жеке-тұлғалық мәндегі құндылықтардың басымдылықтарын анықтадық. Кез-келген саладағы оқытушылардың әлеуметтік портетіне кәсіби қызметтің жағдай өте маңызды әсер етеді.

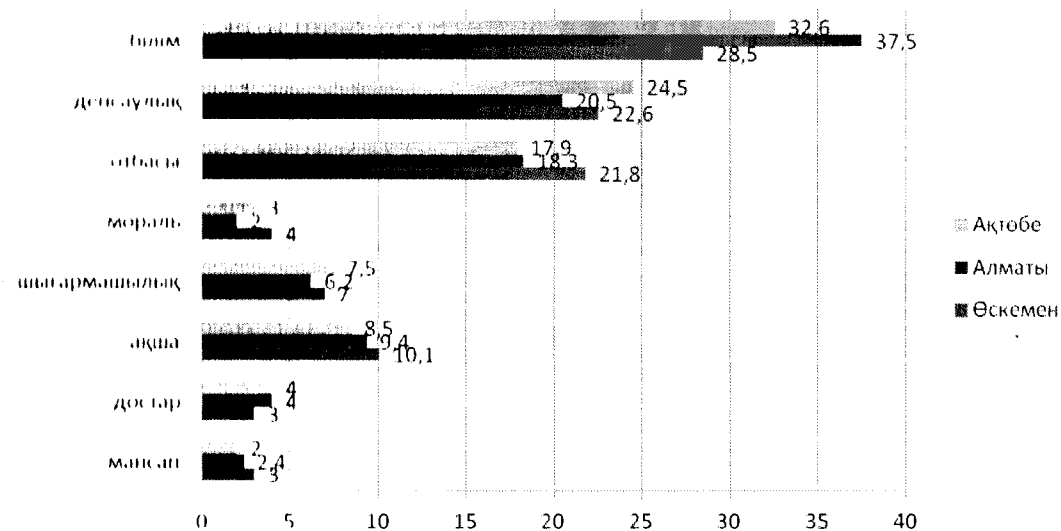
Зерттеу нәтижесі бойынша бірінші орында «білім», екінші орында «денсаулық», ал үшінші орында «отбасы» болып отыр. Оқытушылар құрамының жалпы әлеуметтік көңіл-күйін анықтайтын құндылықтарды талдай кететін болсақ, оларға ертеңгі күнге деген сенімсіздік, алаңдаушылық, қобалжушылық бар екендігін айтады. Зерттеу нәтижесі бойынша респонденттердің «маған бәрінен бұрын ұнайтыны, аса маңызды тірліктер жайлы көңіл ойламау», сонымен бірге «үйлесімді, жағымды қоршаған орта бар» деп жауап берген.

Өзінің құндылықты бағдарын дамытудың қажетсіз тенденцияларына мыналарды жатқызуға болады: өзін-өзі әлеуметтік қалыптастыруға және әлеуметтік амбицияға ұмтылуының әлсіздігі (яғни, күннің қасынан орын алу үшін мүмкін еместің барлығын жасау (мансапқа қатысты).

Бұл кестеден респонденттердің жалпы өз мамандығына, кәсібіне, жалақы көлеміне және қызметтік өсу, жұмыс мазұны мен орнына қанағаттану мөлшерлерін пайыздық өлшемде көре аламыз. Алғашқы бес критерий бойынша «толығымен қанағаттанамын» деген позицияда алға шығып отырса, 6-7 критерийлері бойынша «қанағаттанамын», яғни аздап қана қанағаттанамын деген позиция орын алып отыр.

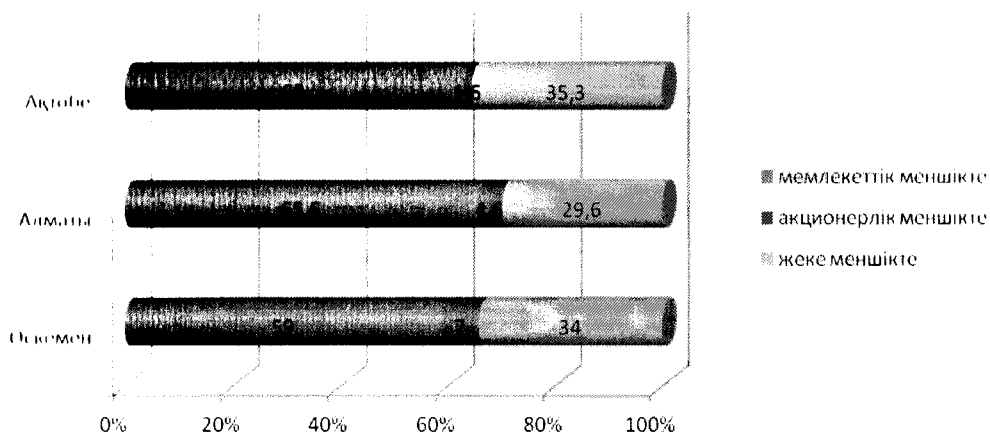
«ҚАЗАҚСТАН-2050» СТРАТЕГИЯСЫ: ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫ

2 сурет. Оқытушылардың құндылықты бағдарлары (%)

Жалпы зерттеуге қатысқан респонденттердің 60% мемлекеттік кәсіби білім беру орындарында қызмет атқаратындығы байқалған. Ақтобе қаласында мемлекеттік 63% оқытушы, акционерлік меншіктегі 1,6% оқытушы, жеке меншіктегі 35,3% оқытушы кәсіби білім беру орындарында жұмыс жасайды. Алматы қаласында мемлекеттік меншіктегі 65,6%, акционерлік меншіктегі 4,6%, жеке меншіктегі 29,6% оқытушы кәсіби білім беру орнында жұмыс жасауда. Өскемен қаласында мемлекеттік меншіктегі 59%, акционерлік меншіктегі 7%, жеке меншіктегі 34% оқытушы қызмет атқарады. Яғни, бұл көрсеткіштер арқылы, еліміздегі кәсіби білім беру орындарының көпшілігі мемлекеттік меншікте болып отырғандығын көреміз.

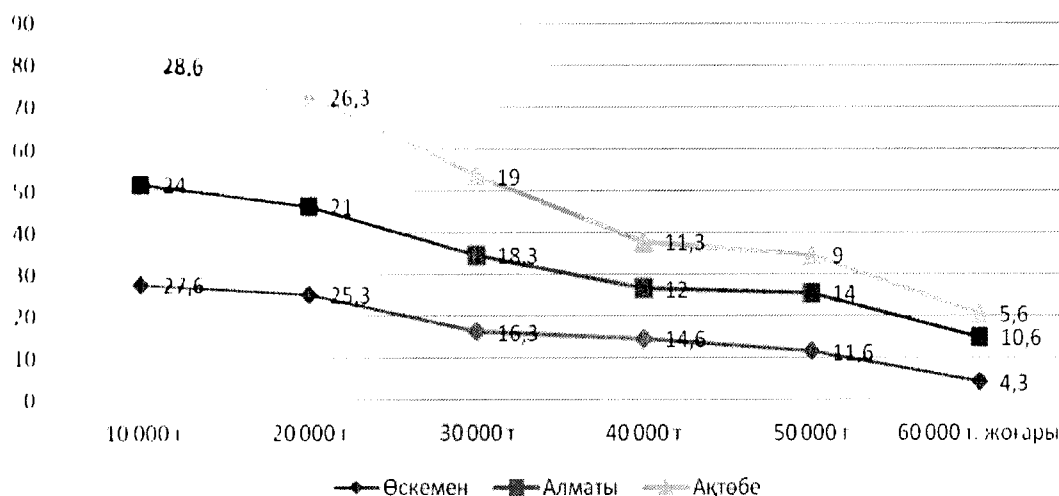
3 сурет. Сіз жұмыс жасайтын оқу орны (%)

«СТРАТЕГИЯ «КАЗАХСТАН-2050»: СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА

Зерттеу нәтижесі бойынша 4 суреттен көрін отырғанымыздай табыс көлемі отбасы жанына шаққандағы көрсеткіштері берілген. Өскемен қаласында бірінші критерий бойынша 27,6%, екінші – 25,3%, үшінші – 16,3%, төртінші – 14,6%, бесінші – 11,6%, алтыншы – 4,3% құрайды. Бұл көрсеткіштерден көретініміз, Өскемен қаласындағы кәсіби білім беру орындарындағы оқытушылардың негізгі бөлігі 10000-30000 мың теңге көлемінде ғана жалақы алады. Яғни, ойлап қарасақ, олардың жалақы көлемі өте төмен және қосымша табыс табуға тура келетінін нақты көре аламыз.

4 сурет. Отбасындағы әрбір адамға шаққанда табыс көлеміңіз қанша (%)

Алматы қаласында бірінші критерий бойынша 24%, екінші – 21%, үшінші – 18,3%, төртінші – 12%, бесінші – 14%, алтыншы – 10,6% құрайды. Мұнда да, жалақы көлемі бойынша оқытушылардың қосымша жұмыс жасау арқылы табыс табуға деген қажеттілік туындайды.

Ақтөбе қаласында бірінші критерий бойынша 28,6%, екінші – 26,3%, үшінші – 19%, төртінші – 11,3%, бесінші – 9%, алтыншы – 5,6% құрайды. Мұнда да жартысынан көбі еліміздегі орта жалақы көлемінен төмен жалақы мөлшерін алатынығы көрініп отыр. 10000-30000 теңге көлемінде жалақы алатындың көпшілігі оқу орнын бітірген жас мамандар немесе ғылыми дәрежесі жоқ оқытушылар қатары болып отыр.

Көрсетілген мәселелердің ішінде ең маңызды болып табылатыны, ол оқытушылардың материалдық жағдайы болып отыр. Ең алдымен білім беру саласында жалақы көлемін жоғарылату керек, себебі нақты осы критерийдің өзі оқытушы беделін көтеріп, қалыпты «әлеуметтік көңіл-күй» қалыптастыруға әсер етеді.

Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып отыр. Сонымен қатар, білім беру әлеуметтік құрылымның маңызды элементтерінің біріне айналды. Дүниежүзінде білімнің маңызы мен ролі арттырылуда. Адамның болашағы оның қазіргі алған білімінің санасына, көлеміне, ойлау деңгейіне байланысты. Оқытушының кәсіби деңгейі мен әлеуметтік беделі оқушының жүрегіне жол таба білуімен және оқытушының әлеуметтік көңіл-күйімен мөлшерленеді.

Қорытындылай келе, оқыту ісі тек сабақ беру ғана емес, оқытудың басты міндеті-мұғалімнің білім беруі және оқушының білім алу деңгейі екендігін көреміз. Өскелең заман әрбір оқушының жеке тұлға ретінде тәрбиеленуін қажет етуде. Сондықтан оқытушы қызметін басымдау етіп, үйренуші тұлға тек шәкірттер екенін ескеріп, білім беру ісін ұйымдастыруды басты нысан етуіміз қажет. Ы. Алтынсарин «Тәлім-тәрбие, оқыту ісінің нәтижесі шәкірттерден гөрі оқытушыға көбірек тәуелді»

деп бағалағандай, оқушының оқуға деген ынтасын арттыра отырып, тәрбиелеу тиімді де жемісті болмақ. Яғни, кәсіби-техникалық білім беру саласындағы білім деңгейі мен бітіруші түлектердің бәсекеге қабілеттілігіне оқытушылар тікелей ықпал етеді. Сондықтан да, оқытушылардың әлеуметтік көңіл-күйіне әсер ететін мәселелердің алдын алуымыз қажет.

Әдебиеттер

1 *Булатова Р.* Кәсіби педагогикалық білім берудің кейбір мәселелері // Поиск. Изденіс. ҚР БЖҒМ ғылыми журналы. 2008. № 3. 218-221 б.

2 *Орлова Л.А.* О социальном самочувствии учителей Московской области (по результатам социологических опросов) // Социологическое исследование. – 1998. – №8. – С. 89–94.

**«СТРАТЕГИЯ «КАЗАХСТАН-2050»:
СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА**

3 *Беляева Л.А.* Уровень и качество жизни. Проблемы измерения и интерпретации // Социологические исследования. – 2009. – №1. – С. 33–42.

Түйін

Мақалада кәсіби-техникалық білім беру орындары оқытушыларының әлеуметтік көңіл-күйі және оған ықпал етуші факторлар әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне негізделін қарастырылған.

Резюме

В статье рассматривается влияние объективных и субъективных факторов, полученных на основании результатов социологического исследования на социальное самочувствие преподавателей профессионально-технических учреждений.

Summary

In article influence of objective and subjective factors based on results of sociological research on social well-being of teachers of professional establishments is considered.